

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede

Historisch Museum Ede

1995 - 3

m. meeuwissen

Bedrijf: Frankeneng 102
Postadres: Amsterdamseweg 66
6712 GK Ede
08380 - 35050

meeuwissen
voor versheid, kwaliteit en service

CHOCOLATERIE

≡ Le Bâton ≡
Superieur

HOF VAN GELDERLAND EDE

G.C. Meeuwissen-de Wilde

de lekkerste winkel van Ede

ALLES VOOR DE DOE-HET-ZELVER

Autolakken
Draadmateriaal
Gereedschap
Verf
IJzerwaren

* Bezorgen
gratis
Hout Board Triplex
Wandplaten Schroten
Wandweefsel

Dit alles natuurlijk bij

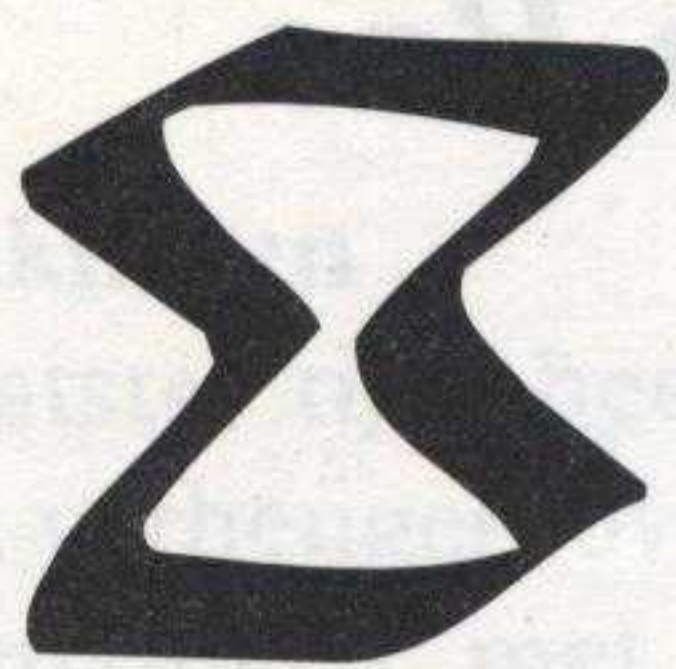
DOE-HET-ZELF MARKT

ELBERT JANSEN V/H DE NOOY

KOLKAKKERWEG 65 - 67 - EDE - TEL. 08380 - 11680

* *Wij geven u een deskundig advies*

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede
23e jaargang   nr 3   september 1995

Van het bestuur

Bij de Vereniging Oud Ede groeit het ledental gestadig. Er wordt van alles aan gedaan om het begeerde streefgetal van duizend te halen. Indien onze leden daaraan willen meewerken, zullen we hen bijzonder erkentelijk zijn. Een vereniging als de onze verdient een hechte plaats in de samenleving, vooral ook omdat het met het museum de goede kant opgaat: betere exposities met hogere bezoekcijfers.

De gunstige ontwikkeling binnen Oud Ede is heel nadrukkelijk te danken aan de gewaardeerde activiteit van een groot aantal vrijwilligers. Zonder al die dames en heren kunnen wij onmogelijk verder. Het museum mag door de aanstelling van een conservator een professionele "impact" hebben, onze vereniging is en blijft toch een organisatie die voor het grootste deel steunt op vrijwilligersarbeid.

Het bestuur heeft er behoefte aan dat nog eens te accentueren, omdat er in financieel opzicht donkere wolken zichtbaar worden. De gemeentelijke subsidie wordt "herzien" (lees: verlaagd) en dat dreigt in een tijdvak van 1997 tot en met 1999 uit te lopen op een vermindering van niet minder dan dertien procent. Dat is wel erg veel, menen wij, en we vragen ons in ernst af hoe we een zodanige inkrimping kunnen verwerken.

Voorlopig echter gaan we met ons werk door. Op het programma staat bijvoorbeeld een belangwekkende excursie (ook uit historisch perspectief) naar de Edese Waterzuiveringsinstallatie op de ochtend van zaterdag 30 september. De heer Ing. C.J. van Lohuizen, voorheen directeur van dit boeiende bedrijf, is bereid ons uitvoerig ter plekke te informeren. De leden krijgen er nader bericht over.

DE ZANDLOPER is het orgaan van de Vereniging Oud Ede

- * Het dagelijks bestuur van de Vereniging Oud Ede bestaat uit mevrouw H.A. Blaauw-De Wit (voorzitter), de heer D. van Veldhuizen (secretaris) en de heer E. Jansen (penningmeester)
- * De contributie bedraagt 20 gulden per jaar, te voldoen door storting op giro 353.42.68 van penningmeester Vereniging Oud Ede te Ede
- * Het Historisch Museum Ede (Museumplein 7, 6711 NA Ede, tel. 08380-19554) is open 's middags van twee tot vijf uur, op zondagen tot vier uur. Op maandagen is het museum voor het publiek gesloten.
- * Conservator van het museum is drs. D.J. List
- * De redactie van De Zandloper bestaat uit de heren Auke Cloo (eindredacteur a.i.), drs. D.J. List, J.J.P. Nijdam, G.W. Onderstal, J.B. Spiegelenberg, G.H. Stel, J.W. Top en mevrouw A. Verschuur
- * Adres voor vereniging, museum en orgaan: Museumplein 7, 6711 NA Ede, tel. 08380-19554
- * Productie van het blad: Drukkerij Frouws te Ede

In memoriam Gerhard Willem Bos

Ons bereikte het droeve bericht dat de heer G.W. Bos, erelid van de Vereniging Oud Ede, na een ziekbed van enkele weken op 20 juli was overleden. De heer Bos en de Vereniging Oud Ede zijn altijd nauw met elkaar verbonden geweest. Jarenlang is hij secretaris van het bestuur geweest, en eveneens jarenlang heeft hij zijn veeleisende functie als Wethouder van Financiën in de gemeente Ede weten te combineren met het vervullen van dit secretariaat. In 1980 werd hij, bij zijn afscheid als secretaris, benoemd tot erelid van onze vereniging.

De heer Bos was geen Edenaar van geboorte, maar reeds tijdens zijn eerste levensjaar verhuisden zijn vader en moeder naar Ede. Daar is hij dus getogen en hij kende het oude Ede dan ook als zijn broekzak. En met "het oude Ede" bedoelen wij het Ede van bijvoorbeeld de Oude Markt, het Torenstraatje en de Brouwershoeve.

Ongeveer 20 jaar geleden was het zeer treurig gesteld met het landgoed Kernhem; het huis was ernstig verwaarloosd en van de oorspronkelijke aanleg van de

tuin was nauwelijks iets terug te vinden. De heer Bos nam het initiatief om Kernhem weer in zijn oude luister te herstellen. Voor hem was 14 juni 1979, toen hij als wethouder van Ede het geheel gerenoveerde Huis Kernhem met omliggende terreinen mocht heropenen, een dag van grote voldoening. Toen in het begin van de jaren zeventig het station Ede-Centrum op de nominatie stond om afgebroken te worden, kon dat, mede dankzij de inspanningen van de heer Bos, worden voorkomen. In het vorige nummer van De Zandloper werd nog melding gemaakt van een lemmet van een vuurstenen dolk uit het Neolithicum, dat wij door de bemiddeling van de heer Bos aan onze collectie hebben kunnen toevoegen.

In april van dit jaar hebben wij tijdens een excursie naar de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek in Amersfoort voor het laatst kunnen genieten van zijn blijmoedigheid.

De vereniging Oud Ede is de heer Bos veel dank verschuldigd en het bestuur gedenkt hem daarom met grote dankbaarheid.

Meldingen uit Historisch Museum Ede

Schenkeningen

De laatste tijd heeft het museum zich mogen verheugen over een aantal bijzondere schenkingen, met name op textielgebied. Een paar witte katoenen dameskousen met ingebreid monogram en datering (1831!) vormt de oudste schenking. Daarnaast was uit een zak met kantjes en mutsresten een zevental oude knipmutsen en rotsmutsen uit de tweede helft van de negentiende eeuw te completeren (waaronder rouw en halve rouw). Op het gebied van fotografie ontving het museum vijf leuke foto's van de heideweekoptocht uit 1937.

Exposities

De reacties van omwonenden op de oproep voor bruiklenen voor de tentoonstellingen over de Spoorwegen in Ede en de Heide-week waren overweldigend. Verschillende japonnen en accessoires van voormalige heidehoogheden, alsmede een typerend aandenken, werden enthousiast in bruikleen afgestaan. Hetzelfde geldt voor

archiefstukken en materiaal van oudgedienden van de stations Ede Centrum en Ede-Wageningen. Zelfs medewerkers van het museum klommen op zolder om treinen waarmee gedurende de eigen jeugd was gespeeld te voorschijn te halen.

Het bezoekersaantal van de tentoonstelling *Ede bezet en bevrijd* heeft zowaar de 2000 bereikt.

Oproep

De museummedewerkers en -vrijwilligers zijn nog steeds naarstig op zoek naar vrijwilligers die ongeveer vier maal per jaar willen helpen met het inrichten en uitruimen van de wisseltentoonstellingen. Handige en creatieve mensen en personen met een goede smaak op het gebied van etaleren zijn van harte welkom.

Daarnaast houdt het museum zich nog steeds aanbevolen voor oorlogskleding (gemaakt van parachutes), archeologische vondsten, schilderijen van oude Edese plekjes e.d. D.J.L.

Cursus over Geschiedenis

Voor (bestuurs)leden van historische verenigingen en andere belangstellenden begint het Gelders Oudheidkundig Contact met een nieuwe cursusreeks. Het betreft de volgende onderwerpen: oud schrift, genealogie, lezen en begrijpen van Middelnederlandse teksten, beoefening lokale en regionale geschiedenis, historische geografie,

huizenonderzoek, en tenslotte het schrijven van historische artikelen.

In september beginnen al de eerste cursussen. Het volledige overzicht, dat ook cursussen over musea en museumbeheer vermeldt, is gratis verkrijgbaar bij het Gelders Oudheidkundig Contact, Postbus 4040, 7200 BA Zutphen, tel. 05750-11826.

Kadastrale Atlas Ede

Voorintekenaars op de Kadastrale Atlas Ede verzoeken wij hun exemplaar af te halen bij

het Historisch Museum Ede (Museumplein 7), tegen betaling van f 82,50.

De geschiedenis van het spoor- en het tramverkeer in de gemeente Ede

Eigen initiatief van de gemeente Ede heeft ruim 150 jaar geleden een niet bijzonder belangrijke rol gespeeld bij het uitgroeien tot wat ze in 1995 is geworden. De in landelijk overleg rond 1838-1841 ontstane plannen tot aanleg van een spoorlijn van Amsterdam naar Duitsland en de daarop genomen besluiten over de aanleg van die lijn, hebben in de latere groei van Ede onbewust een rol gespeeld. De komst van de trein in 1845 is van enorme betekenis geweest in de ontwikkeling van de toenmalige gemeente. Mede door de destijds genomen besluiten kon het inwonertal van de gemeente Ede van enkele duizenden in het midden van de 19e eeuw uitgroeien tot een gemeenschap van bijna 100.000 personen in 1995.

De komst van het vervoer per spoor heeft in de Edese ontwikkelingsgeschiedenis een bijzonder belangrijke rol gespeeld. Zonder het in gebruik nemen van een klein station, halverwege de dorpen Ede en Bennekom in 1845, zou de gemeente Ede niet geworden zijn wat ze anno 1995 is.

De eerste stap in de Edese spoorweggeschiedenis was in 1832 de ministeriële beschikking een spoorlijn te ontwerpen vanuit de havenstad Amsterdam naar het Duitse achterland. In oktober 1833 werd een tracé voorgesteld dat zou lopen vanaf de Nederlandse kust via Amsterdam naar Amersfoort. Van daaruit bestonden twee ontwerpen die allebei de gemeente Ede zouden raken:

- via Lunteren en Ede naar Arnhem en vervolgens langs Gendringen in de Achterhoek naar het Duitse Wesel; daar zou aansluiting plaatshebben op het in aanbouw zijnde Duitse spoorwegnet; of:
- via Lunteren over De Mossel naar Dieren en vandaar via hetzelfde Gendringen naar Wesel, met daar als doel de eerder genoemde aansluiting.

De in 1834 uitgeschreven geldlening mislukte volkomen. De plannen tot de aanleg van een IJzeren Spoorweg Maatschappij gingen de doofpot in. Opmerkelijk is dat de aan te leggen spoorweg voor een groot deel de route van de toenmalige postkoets van Amsterdam naar Arnhem zou volgen. In

Ede herinnert de Amsterdamseweg aan deze vroegere verbinding. In het dorp Lunteren werd "vanouds de postwagen van Amsterdam op Arnhem van voorspan verwisseld".

Een tweede plan ontstond in 1838. Van Amsterdam uit zou via Utrecht tot voorbij Maarsbergen een spoorweg worden aangelegd. Deze lijn moest vandaaruit via Veenendaal langs Rhenen, Wageningen, Renkum en Oosterbeek naar Arnhem lopen. Vervolgens zou ze doorgetrokken worden naar het Duitse achterland.

Tot en met Maarsbergen werd met de opzet akkoord gegaan. Vanaf die plaats moest het oorspronkelijke plan echter totaal worden gewijzigd, als gevolg van een door het toenmalige Ministerie van Oorlog in 1840 ingediend bezwaar. Een spoorweg langs de militaire versterkingen in de omgeving van de Grebbeberg zou in geval van oorlog, zei men toen, mogelijke aanvallers van elders in de kaart kunnen spelen. Ten aanzien van de gemeente Ede zou het ingediende bezwaar belangrijke gevolgen hebben voor de ontwikkelingen in haar gebied.

Rellen

Begin 1841 werd aan het ingediende bezwaarschrift van het Ministerie tegemoetgekomen: de spoorweg via Rhenen, Wageningen en verder verviel. Men liet de lijn vanaf Maarsbergen via het Fort (bij De

Klomp) en vandaar over de hoge gronden rechtstreeks doorgaan naar Arnhem. Hiermee zou de Rhijnspoorweg de kern van de dorpen Ede en Bennekom passeren op een afstand van drie kilometer. Deze aanlegging door, ondanks een verzoek vanuit Ede om de spoorlijn onmiddellijk langs het dorp Ede aan te leggen.

Vermeldenswaard zijn rellen rond het aanwezige vreemde werkvolk tijdens de jaarwisseling 1841/1842. Een detachement bereden lansiers van veertien man moest worden ingezet om ontstane ongeregelheden de kop in te drukken.

De eerste trein binnen de gemeente Ede kwam op 15 maart 1845 bij het station De Klomp aan: de Nederlandse Rhijnspoorwegmaatschappij (NRS) had de provincie Gelderland bereikt. De komst van de trein naar De Klomp bleek van belang te zijn voor deze plaats en haar zeer verre omgeving. Vanaf Tiel ontstond op die dag een postdienst naar dit station ter verdere verzending van poststukken. De postverzending per trein vanaf De Klomp via Utrecht, Amsterdam NRS, Amsterdam HIJSM, Haarlem naar Den Haag ging sneller dan via welke andere methode dan ook.

Op 14 mei daaropvolgend werd de verbinding vanaf De Klomp via Maanen en Wolfheze naar Arnhem op feestelijke wijze geopend. De ingebruikname van deze spoorlijn betekende voor de gemeente Ede dat ze twee jaar eerder per trein bereikbaar was dan de havenstad Rotterdam.

Edes eerste sprong vooruit vond dus plaats in 1845. Het was wel een kleine sprong vooralsnog. Van hoe weinig belang Ede in die jaren voor het land was, mag uit de volgende punten blijken.

- De dorpen Ede en Bennekom waren vooralsnog van te weinig gewicht om ze een eigen aansluiting te geven op deze spoorlijn.
- De burgemeester van Ede was enkele dagen vóór de officiële opening bijzonder verontwaardigd. In een woedende

brief gericht aan de daarvoor verantwoordelijken schreef hij: "Het is belachelijk, dat naar het werkelijk niets voorstellende dorp Wolfheze goederenvervoer mogelijk is, terwijl dit het zoveel welvarender Ede wordt onthouden".

De brief van de burgemeester had slechts voor een deel succes: vanaf 1846 werd in Ede de mogelijkheid gegeven goederen te laden en te lossen op het moment dat de trein bij dit station stopte. Een echt goederenspoor ontbrak en zou pas veel later worden aangelegd.

- Vanaf 16 mei 1848 tot 16 mei 1849 werden vanaf Ede/NRS 9.455 passagiers vervoerd. De spoorwegmaatschappij verkocht te Ede in die periode plaatskaartjes met een totale waarde van f 9.418,—

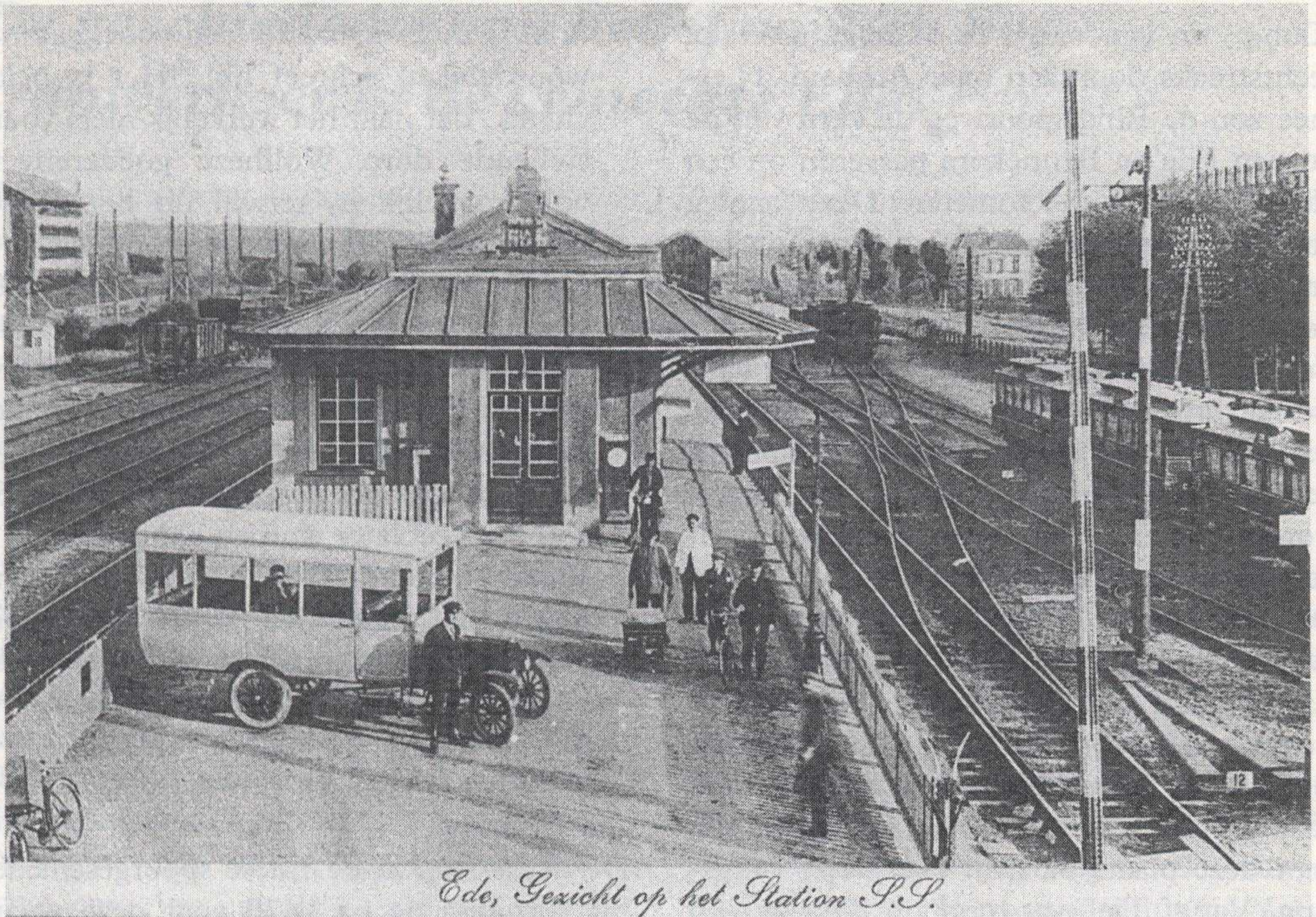
Derde stap

De derde stap in de Edese spoorgeschiedenis vormden de na 1870 voor deze streek uitgedachte plannen. Sommige ideeën bleven een plan, andere werden werkelijk uitgevoerd. In eerste instantie betrof dit in 1878 te Ede de bouw van een eilandstation, een stationsgebouw dat tussen de sporen lag. Dit station moest de sinds 1845 in gebruik zijnde "Keet" vervangen. De entree tot het station kwam tussen die sporen in te liggen. De nabijgelegen "Keetmolen" dankt haar naam aan dit allereerste stationsgebouw. Het eilandstation heeft ruim een eeuw dienst gedaan, tot het in 1983 werd gesloopt. Op dit moment herinnert alleen de grondvorm van het tweede perron aan dat vroegere eilandstation; spoortechnisch gesproken heeft dit perron dezelfde vorm behouden.

In de Vallei kwam steeds meer de wens naar voren een goede noord-zuidverbinding aan te leggen. Deze spoorlijn zou de Rijn moeten verbinden met de Zuiderzee. Men ging ervan uit dat het aanleggen van een dergelijke spoorverbinding verdere economische ontwikkelingen in de streek zou stimuleren.

Aanvankelijk mislukte ieder plan, ook een

Ede, Gezicht op het Station S.S.

Deze foto van het Station SS te Ede is omstreeks het jaar 1920 vanaf het seinhuis genomen. Op het "plein" voor het station staat de autobus van A. van Laar uit Ede. Het voertuig was gebouwd op het chassis van een gewone T-Ford. De chauffeur van de bus is de heer Gijs Harselaar, de witkiel is de heer Van de Hul uit Bennekom. Rechts staan enkele rijtuigen van de stoomtram "Bello", die een dienst onderhoudt naar Bennekom en Wageningen. (Foto uit de collectie van het Historisch Museum Ede)

in 1875 uitgedacht idee tot aanleg van een paardetram vanaf het station naar de kern van het dorp Ede. In 1878 was een groep notabelen uit de streek samengekomen. Na veel overleg en propaganda kwam men tot de aanleg van een tramlijn vanuit Wageningen via Bennekom naar het station te Ede. De opzet was dat de gemeente Wageningen de stoomtramlijn zou aanleggen en dat de NRS de lijn zou exploiteren. De lijn werd op dinsdag 31 januari 1882 geopend. De opzet was, vanaf het station Ede/NRS aansluiting te hebben op elke daar aankomende trein. Het verloop van de lijn was, voor zover het de gemeente Ede betreft, als volgt: vanaf het station Ede/NRS ging het

spoor richting Huize Hoekelum, waar wisselplaats I was. Het wat zuidelijker ter hoogte van Villa Vossenhol liggende punt was wisselplaats II. Hier was bovendien de aansluiting van de aankoopvereniging "Ons Belang". In Bennekom zelf lag wisselplaats III en net op Wagenings gebied bij de Tol wisselplaats IV.

Dichtbij realisatie kwam de verlenging van die lijn naar Ede/Dorp. Er doken echter financieel aantrekkelijker mogelijkheden op, die mede leken te gelden voor het doortrekken van de lijn in de richting Nijkerk. De raad van de gemeente Ede werd in het overleg betrokken, maar zag op 1 februari 1884 van verdere deelname af. De

reden is in de raadsnotulen niet terug te vinden. Het aanbod bleek uiteindelijk niet haalbaar. De aanleg van een spoorlijn van Ede via Lunteren, Barneveld en Voorthuizen naar Nijkerk zou nog meer dan twintig jaar op zich laten wachten.

Punten die de verdere aanleg van deze lijn tegenwerkten waren:

- De opheffing van de Nederlandse Rijnspoorwegmaatschappij (NRS) in 1890 en het opnemen van deze maatschappij in het toenmalige Staatsspoor (SS). De bedrijfsvoering van SS verschilde in veel opzichten van het NRS-beleid. Interesse in een verbinding vanuit Ede in de richting van Barneveld en verder bestond bij SS niet.
- De tegenwerking van de Hollandse IJzeren Spoorwegmaatschappij (HIJSM), betreffende het kruisen van de aan te leggen lokaalspoorlijn met de hoofdspoorlijn Amersfoort-Apeldoorn ter hoogte van de huidige halte Barneveld/ Noord.

Eindelijk...

Pas de in 1896 opgerichte Spoorweg Maatschappij De Veluwe kreeg de aanleg van een spoorverbinding van Ede naar Nijkerk voor elkaar. In opdracht van het in Barneveld gevestigde hoofdkantoor kon de lijn in 1902 in gebruik worden genomen.

De diensten werden uitgevoerd door de Nederlandsche Centraal Spoorweg Maatschappij (NCS), die haar lijn Utrecht-Amersfoort-Harderwijk-Hattem-Zwolle en Kampen tussen 1863 en 1865 had voltooid.

De opening van deze later genoemde "kippenlijn" vond plaats op 1 mei 1902. De gemeente Ede was akkoord gegaan, mits de lijn niet pal langs de Stationsweg zou worden aangelegd, maar wel wat minder afstand zou nemen van het centrum van de plaats. Het voorstel tot wijziging van het plan was afkomstig van de Antirevolutionaire Partij (ARP), die hiertoe een verzoek met toelichtende kaart bij de raad indien-

de. Op deze kaart werden twee mogelijkheden ter weerszijden van de Stationsweg aangegeven. In het dorp moest het verloop van de lijn dicht tegen Het Hof van Gelderland en de Oude Kerk aan komen te liggen. SM De Veluwe stemde in met dit verzoek, voor zover het de Stationsweg betrof, maar het verdere tracé bleef gehandhaafd en het spoor volgde het in 1896 gemaakte ontwerp.

Aanvankelijk werd de dienst als tramverkeer afgewikkeld. Dit omdat de voltooiing van de beveiliging van de lijn langer dan was voorzien op zich liet wachten. Van 1 oktober 1902 tot in 1903 bestond zelfs een lokaaldienst Ede/NCS - Ede/Gemeentehuis v.v. Werkelijk operationeel tot aan Barneveld werd de lijn op 1 november 1902, toen in het dorp Ede een zestal overwegen was voorzien van slagbomen. De lijn werd per 1 december 1903 van Barneveld tot Nijkerk-Haven als tramlijn doorgetrokken. Als lokaalspoorlijn kon ze vanaf 8 april 1904 geëxploiteerd worden.

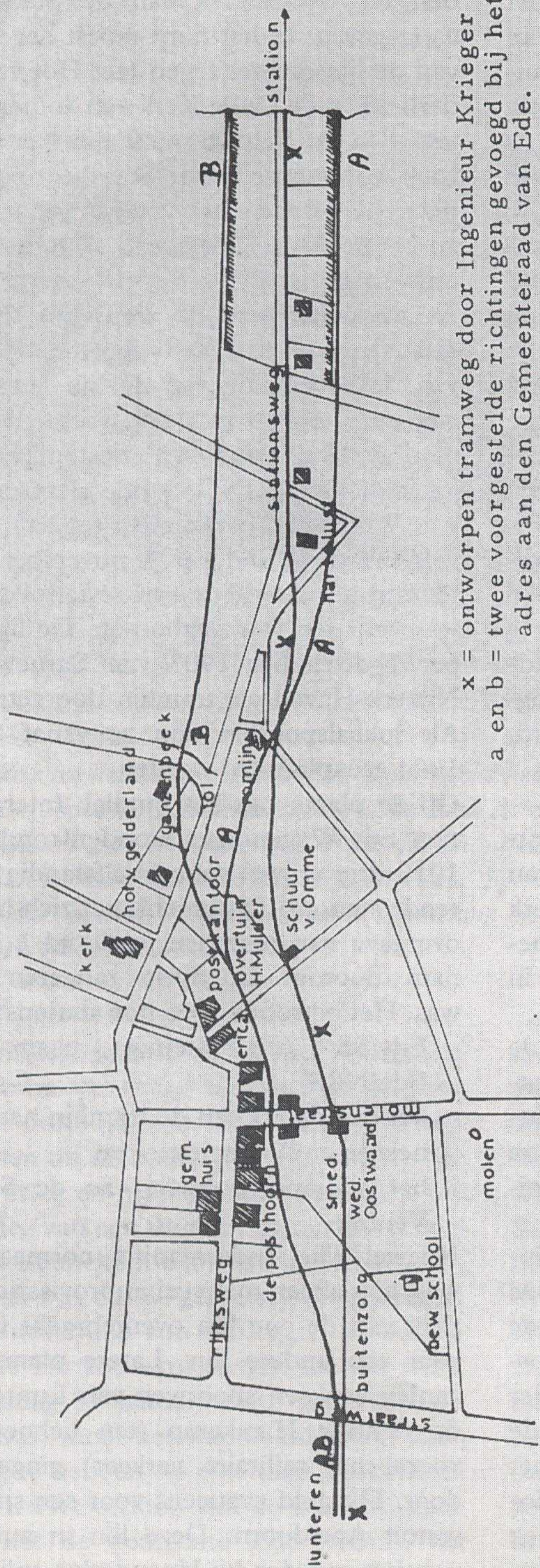
Op de plaats van het huidige Intercitystation Ede-Wageningen stonden rond 1900-1910 drie vrijwel geheel zelfstandig opererende stations. Dit bracht met zich mee dat overgave van materieel veel tijd in beslag nam doordat langdurig rangeren nodig was. Het betrof de volgende stations:

- Ede/SS (de nieuwe naam voor Ede/NRS),
- het beginpunt van de tramlijn naar Bennekom en Wageningen, en
- het stationsgebouwtje van de SM De Veluwe.

Hoewel elke onderneming normaalsporig was, kon alleen met veel improvisatie materieel van de ene lijn overgebracht worden naar een andere lijn. Latere plannen tot aanleg van een spoorweg van Lunteren in de richting Harskamp (ten behoeve van vooral het militaire verkeer) gingen niet door. Dit gold eveneens voor een spoorlijn vanuit Apeldoorn. Deze lijn in zuidelijke richting zou zich bij Hoenderloo splitsen in

ONTWORPEN STOOMTRAMWEG EDE - BARNEVELD - NIJKERK VAN HET STATION TOT
DOOR HET DORP EDE.

x = ontworpen tramweg door Ingenieur Krieger
a en b = twee voorgestelde richtingen gevoegd bij het
adres aan den Gemeenteraad van Ede.

Toelichting bij de kaart

Het gemeentehuis liggende aan de Rijksweg, thans Notaris Fischerstraat, werd in 1864 in gebruik genomen. Dit werd omstreeks 1900 afgebroken, nadat op 27 april 1899 het in 1942 afgebrande gemeentehuis werd betrokken. Laatstgenoemd huis lag iets noordelijker.

De Brouwershoeve staat hier aangeduid als "Erica" en werd in die tijd gebruikt als Mulo-school. Omstreeks 1902 werd het aangekocht door de Vereeniging "De Chr. School voor M. U. L. O.", die er tot ca. 1908 school heeft gehouden, in welk jaar de Vereeniging de school op de Markt in gebruik nam. Deze school werd op 1 april 1912 omgezet in een openbare mulo.

Het postkantoor aan de Torenstraat werd enkele jaren later verplaatst naar het tegenwoordige gebouw aan de Arnhemseweg. Het voormalige postkantoor werd in 1913 door de Gemeente gekocht en heeft sedert vele bestemmingen gehad. Het is tegenwoordig in gebruik bij de G. G. D. Ook het Burgerlijk Armbestuur en de Gemeentelijke Dienst voor Sociale Zaken heeft het tot kantoorruimte gediend.

De tegenwoordige markt is eerst in 1927 in gebruik genomen. Voordien werd markt gehouden op een terrein nabij de Posthoorn, vermoedelijk reeds kort na 1890.

Het huis aangeduid als "Hartelust" herbergde tussen 1852 en 1884 een kost- en dagschool voor mulo, gedreven door W. Hartelust.

een verbinding naar Arnhem en een lijn richting Gelderse Vallei met een aansluiting te Lunteren. Deze spoorlijn vanuit Apeldoorn had als naam gekregen: NV Spoorwegmaatschappij De Hoge Veluwe.

Gooise tram

Onuitgevoerd bleef ook een in 1912 ingediend plan tot aanleg van een elektrische tramlijn voor personen- en goederenvervoer vanuit Baarn over de "vrije baan" via Soest, Amersfoort, Woudenberg, Renswoude en Veenendaal naar Ede/SS, met vandaar voortzetting via de bestaande tramlijn naar Wageningen.

De tien jaren na de Eerste Wereldoorlog waren voor het station Ede/SS de tijd met de grootste variatie in spoorwegactiviteiten. Ede en onmiddellijke omgeving bleken van steeds groter belang te worden, zoals de Landbouwhogeschool in Wageningen, het forensisme naar het westen en het oosten van het land, het toerisme, de vestiging van het militaire apparaat en rond 1920 de vestiging van de ENKA aan de zuidzijde van het spoorwegemplacement. Er was toename van zowel personen- als goederenvervoer. In de jaren twintig reden voor de ENKA, behalve goederentreinen, speciale treinen voor het vervoer van personeel. De fabriek had zelfs een eigen perron.

In het centrum van het dorp Ede werd het goederenemplacement uitgebreid. De melkfabriek aan de noordzijde van het dorp had haar eigen los- en laadplaats Stompkamp. Ook in Lunteren was goederenverkeer. De "kippenlijn" kende voor personenverkeer binnen de gemeente Ede de volgende stopplaatsen: Ede/SS, Ede/Dorp, Ede/Gemeentehuis, Doesburgerbuurt,

Lunteren en Meulunteren.

Het hoogtepunt van het Edese spoorwegverkeer lag rond 1930. Daarna was er een landelijke tendens tot het sluiten van spoor- en tramlijnen. De spoorwegen kochten Wageningen een recht af met betrekking tot het personenverkeer op de tramweg van Ede/SS via Bennekom naar die stad. Een van de Wageningse voorwaarden was dat het station Ede/SS de naam Station Ede-Wageningen zou krijgen. Dat is wel wat misleidend; van het station naar Wageningen is het wel tien kilometer lopen of, zoals men vroeger zei; "twee uur gaans". Bovendien ligt tussen de stad Wageningen en het station het beslist niet kleine dorp Bennekom. Ede pikt wel een beetje van de Wageningse glorie mee.

Voor goederenverkeer bleef de tramlijn gehandhaafd tot in 1968, maar ze werd uiteindelijk in 1970 opgebroken. In Bennekom staat een monument ter herinnering aan deze tramlijn. De verbinding met Nijkerk via Barneveld werd in 1937 vanaf het spoorwegviaduct over de lijn Amersfoort-Apeldoorn noordelijk van Barneveld opgeheven. Het traject vanaf Barneveld/Dorp werd op deze hoofdverbindinglijn aangesloten. Deze aansluiting hield in dat moderne dieseltreinen gingen rijden vanuit Amersfoort via Ede naar Arnhem.

De Spoorwegmaatschappij De Veluwe had ondertussen in 1935 opgehouden te bestaan.

Halverwege de jaren dertig was het spoorbeeld van rond 1910 volkomen verdwenen en begonnen zich nieuwe ontwikkelingen af te tekenen.

(Wordt vervolgd)

J.J.P. Nijdam

Voor slechts twintig gulden per jaar:

* ontvangt u vier nummers van "De Zandloper"

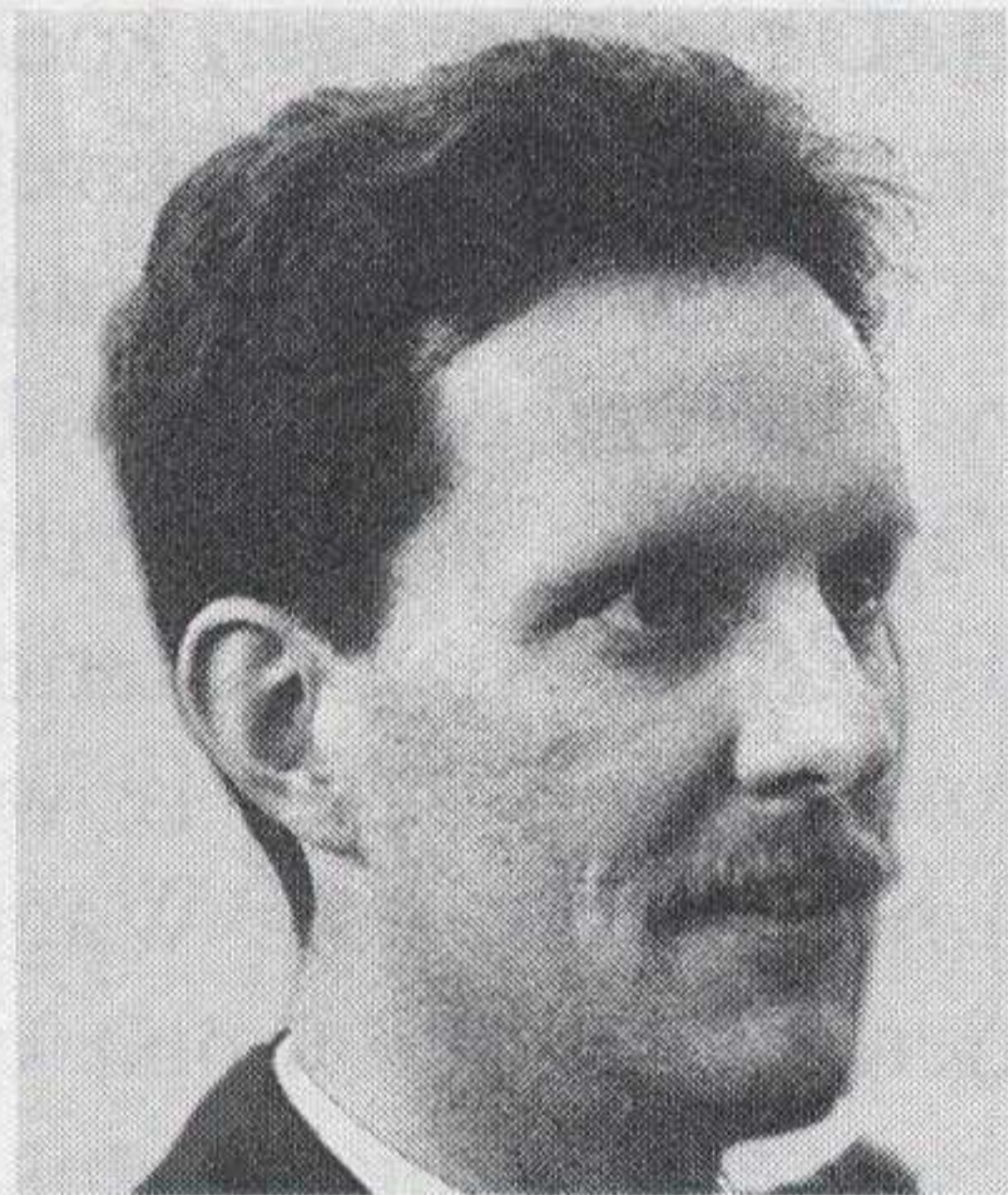
* staan de deuren van het Historisch Museum altijd voor u open

* krijgt u uitnodigingen voor interessante bijeenkomsten en excursies

TWINTIG GULDEN PER JAAR. DAT IS TOCH GÉÉN GELD!!

De heren van Kernhem en het dorp Ede (II)

Dit is het tweede en laatste deel van de bijdrage over de heren van Kernhem, die dr. Erik Kamerbeek voor De Zandloper heeft willen schrijven. De redactie is hem daar bijzonder erkentelijk voor.

De heer Kamerbeek, op 22 november 1959 in Ede geboren, is als docent geschiedenis werkzaam aan het Utrechts Stedelijk Gymnasium. Na de middelbare school ging hij geschiedenis en geografie studeren. De afronding volgde met het doctoraal examen nieuwe geschiedenis in 1987, en daarna de promotie op een proefschrift "Het belang der gemeente zeer ter harte", dat handelt over de bestuursgeschiedenis van Ede in de periode 1795-1914.

De buurschap Ede-Veldhuizen

Naast de maalschap het Ederbos bestond er in Ede een aantal buurschappen, waaronder die van Ede-Veldhuizen. De buurschappen hadden, vaak tot ver in de negentiende eeuw, zeggenschap over de woeste gronden binnen hun territorium. Sinds de Franse tijd streefde de nationale overheid ernaar een einde te maken aan de gemeenschappelijk beheerde woeste gronden door de buurschappen op te delen, dat wil zeggen de woeste gronden te privatiseren. Dit stuitte in een aantal gevallen op verzet van bewoners van de buurschappen, die trachtten buurtdeling te voorkomen of in ieder geval uit te stellen. Het probleem van een eventuele deling liep als een rode draad door de algemene ontwikkeling van de buurschap Ede-Veldhuizen in de negentiende eeuw. Een belangrijke rol was in deze periode weggelegd voor de heren van Kernhem als buurrichters en de Edese dorpelingen die deel uitmaakten van het buurtbestuur.

Ruimtelijk gezien was de buurschap het territorium van de geërfdens (de grondbezittende boeren), met particuliere bouw- en gemeenschappelijke weidegronden. Sociaal-politiek beschouwd was het de institutie van geërfdens die behalve het beheer van de gronden de behartiging van de groepsbe-

langen nastreefde. De geërfdens hadden het bestuur van hun buurschap in handen, voorzover dat niet toekwam aan andere autoriteiten, met name de ambtsjonkers. De geërfdens in Ede-Veldhuizen waren stemgerechtigd in de 'buurspraak', de algemene vergadering van de buurt. De buurschap was een publiekrechtelijk orgaan en bezat dientengevolge de bevoegdheid straffend op te treden tegen ingezetenen die zich niet aan haar regels hielden. Dit gebeurde doorgaans door het opleggen van boetes.

Met name de heide maakte in Gelderland een groot deel van de woeste gronden uit. Als gevolg van intensieve ontbossing waren op de schrale gronden uitgebreide stuifzandgebieden ontstaan die het bestuur op alle niveaus zorgen baarden. Pas in de late negentiende eeuw wist men een einde te maken aan deze kleine verwoestijning op de Veluwe. De heide, mits juist beheerd, kon op vele plaatsen goed gedijen op zanderige grond. Vooral nadat de bevolking groeide en de druk op het land navenant toenam begonnen de geërfdens regels op te stellen voor het beheer van de binnen de grenzen van de buurschap gelegen grond. Men stelde bepalingen - 'markerechten' - op, waarin werd gestipuleerd wanneer en waar men schapen mocht hoeden, hoe en

waar hout mocht worden gekapt, in welke maanden men op bepaalde plaatsen geen vee mocht weiden, etc. Tevens droeg men zorg voor het beheer van openbare voorzieningen zoals wegen, waterscheidingen en brandweer. De inkomsten van de buurt waarmee men deze activiteiten financierde waren afkomstig van de geïnde boetes, de verkoop of verpachting van buurtgrond en bijdragen van geërfd. Bovendien kon in uitzonderingsgevallen een hoofdelijke omslag worden ingesteld. Het bestuur van de buurt was in handen gelegd van een aantal buurmeesters, door de buurspraak gekozen geërfd die voor één of enkele jaren de uitvoerende taken vervulden. De gecombineerde buurten Ede en Veldhuizen kenden ieder twee buurmeesters. Bovendien stond aan het hoofd van de buurspraak een buurrichter.

In de loop van de zeventiende eeuw verkreeg het Edese schoutengeslacht Van Ommeren een aanzienlijk informeel gezag binnen de buurt. De schout trad vaak op als voorzitter van de buurspraak. In 1667 werd Ceelman van Ommeren buurrichter. In 1682 werd de heer van Kernhem voor de eerste maal tot buurrichter gekozen. Niet in iedere buurschap verkreeg iemand dit ambt door vrije verkiezing. Soms was het verbonden aan het bezit van een bepaald goed, zoals in Tongeren, waar het buurrichtersambt later bovendien meermaalen werd verkocht. In vele gevallen werd het buur- of markerichterschap op deze wijze erfelijk. Naast de buurrichter en de buurmeesters kende men in Ede de buurtschrijver (hij hield de buurtboeken bij), een tweetal 'scheuters' (veldwachters) en een 'klepperman', een nachtwaker. Vanouds werd het stelsel van rechten en plichten volgens gewoonterecht mondeling overgeleverd. Later is men overgegaan tot het noteren van de besluiten die de buurspraak nam. Het Edese buurboek begint in 1596. Tot 1804 nam men alle besluiten met unanimiteit. Tot 1726 werd ieder jaar ver-

gaderd in het koor van de Edese kerk, daarna iedere twee jaar en vanaf 1854 wederom jaarlijks.

De Van Wassenaers-Obdam als buurrichters in de achttiende eeuw

Tot het einde van de zeventiende eeuw was de eigenaar van Kernhem tevens bezitter van buurtgrond en dientengevolge lid van de buurspraak van Ede-Veldhuizen. Of hij daadwerkelijk ooit aanwezig was op de buurspraken is onbekend, aangezien presentielijsten ontbreken tot halverwege de achttiende eeuw. In 1682 werd de heer van Kernhem, baron Jacob van Wassenaer-Obdam, tot buurrichter gekozen. Bij zijn verkiezing werd gestipuleerd dat hij, indien hij niet persoonlijk op de buurspraken aanwezig kon zijn, nimmer een plaatsvervanger zou benoemen maar altijd, desnoods per missive, zijn besluiten zou bekendmaken. In de hieropvolgende jaren was hetzij Van Wassenaer zelf, hetzij de schout Johan Otters aanwezig als voorzitter.

Na het overlijden van Jacob van Wassenaer besloot de buurspraak in 1716 een nieuwe buurrichter te kiezen en daartoe Jacobs zoon Jan Hendrik te nemen. Ook hij zegde toe nimmer een plaatsvervanger te zullen aanstellen maar per missive zijn goedkeuring te verlenen aan belangrijke besluiten. In 1747 werd de kwestie van een nieuwe buurrichter opnieuw actueel na het overlijden van Jan Hendrik. Ter buurspraak werd Unico Willem van Wassenaer unaniem gekozen, "...op die zelve voet en voorregten, als zijn hoog wel geborene predicesseurs vanouds gehad hebben". Dat een nieuwe buurrichter diende te worden gekozen was nu vanzelfsprekend geworden evenals het feit dat de heer van Kernhem dit ambt vervulde. In 1768 werd Carel George van Wassenaer verkozen onder identieke voorwaarden.

In 1752 werd voor de eerste maal namens de heer van Kernhem een verzoek aan de buurspraak gericht betreffende de aankoop

van een perceel buurtgrond. Rentmeester van Kernhem Willem Wicherts was daartoe op de buurspraak aanwezig. Nu vormde de aankoop van buurtgrond door de eigenaar van Kernhem geen uitzondering. Verkoop van percelen buurtgrond was namelijk een belangrijke inkomstenbron van de buurschap. Wicherts' verschijnen was echter het begin van een interessante ontwikkeling naar een absenteïstisch buurrichterschap waarbij de buurrichter in naam zijn functie uitoefende, maar in de praktijk zich liet vervangen door een plaatselijk vertegenwoordiger. In 1756 deed Wicherts opnieuw namens Van Wassenaer een verzoek tot grondaankoop. In latere jaren zou dit zich herhalen. Voordien had Van Wassenaer immer zelf, zij het wellicht schriftelijk, dergelijke verzoeken ingediend. Tijdens de buurspraak van 1771 maakte Van Wassenaer bekend dat rentmeester Wicherts vanwege diens hoge leeftijd zou worden vervangen door mr. Hoff. Deze jurist in dienst van Van Wassenaer, werd "(...) weder tot substituut-buurrichter van Ede en Veldhuizen" aangesteld "(...) ten eynde het voors. buurrichterschap in zijn hoog geboore afwezigheid te verwalten en waar te neemen, is 't zelve voor notificatie aangenomen".

De resoluties van voorgaande jaren bevatten geen aanwijzingen, anders dan het verschijnen van Wicherts, voor het streven van Van Wassenaer een plaatsvervanger aan te stellen. Evenmin vermeldt het resolutieboek iets over de reactie van de geërfdn op deze ontwikkeling. Het optreden van een plaatsvervanger was wellicht onvermijdelijk omdat de Van Wassenaers meerdere bezittingen en bestuurlijke functies hadden. Het landgoed Kernhem en het buurrichterschap van Ede-Veldhuizen waren daar bepaald niet de voornaamste onder.

Bovendien was de komst van een substituut voor de geërfdn van Ede niet afkeurenswaardig zolang dit hun belang niet schaadde en zij het buurtbestuur aan enkele deskundigen konden overlaten. Daarbij

moet worden beklemtoond dat de geërfdn te allen tijde het recht behielden een andere of geen buurrichter te kiezen. In de bronnen is geen aanwijzing gevonden voor enige druk die door of via de heer van Kernhem was uitgeoefend op de geërfdn om hem of zijn opvolger te verkiezen tot buurrichter.

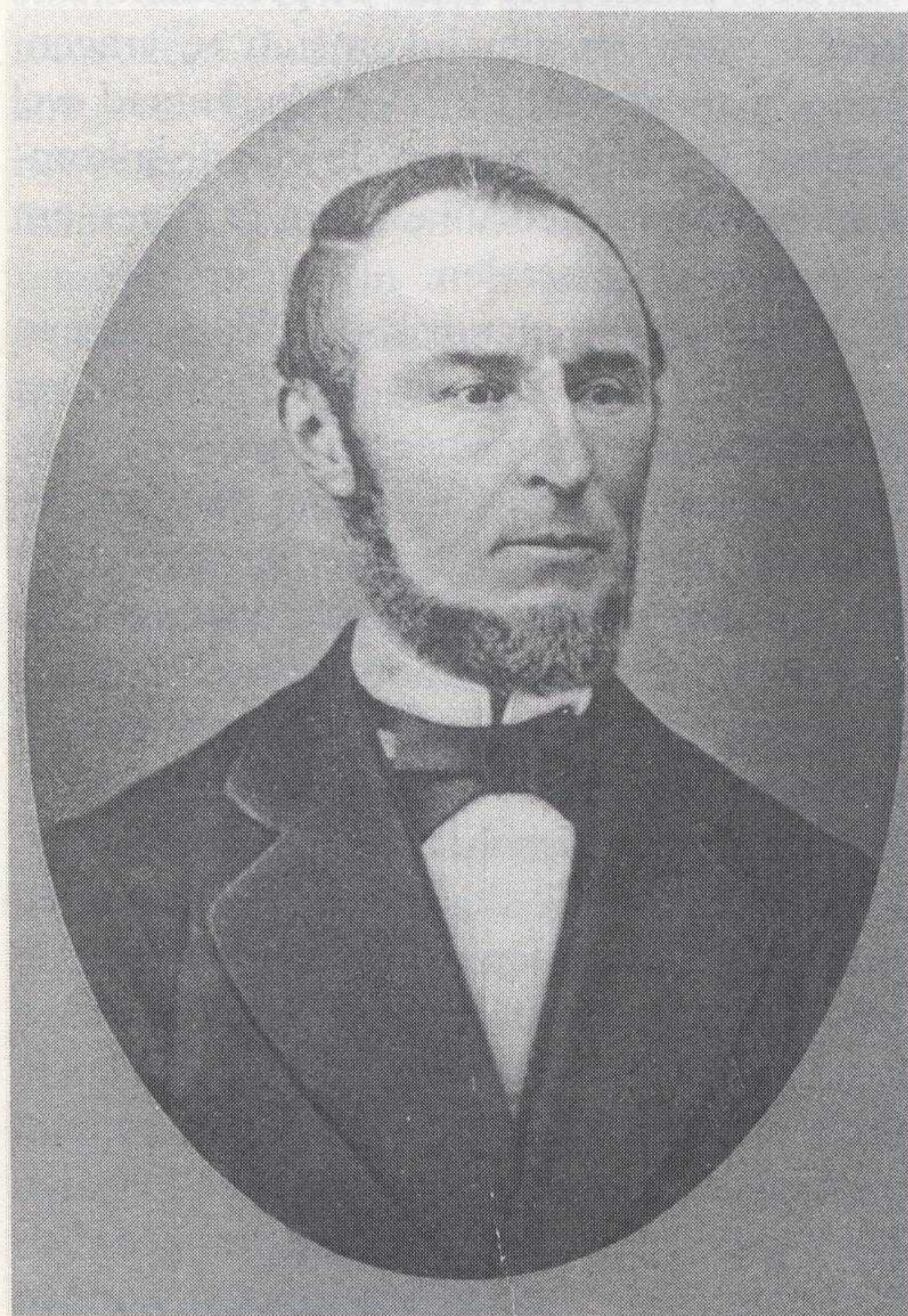
De daaropvolgende jaren gleden voorbij tot in 1794 de buurrichter de buurboeken naar Amsterdam liet brengen. Waarschijnlijk was het besluit ingegeven door het vermoeden van Van Wassenaer dat ingrijpende gebeurtenissen te verwachten waren en in 1795 hield men geen buurspraak "door tusschenkomst der Franschen". De invloed van de Bataafs-Franse tijd was nihil wat het bestuur van de buurt Ede-Veldhuizen betraf. Onverstoorbaar gingen dezelfde personen als voorheen voort met het beheer van de grond zoals dat in de vele voorgaande decennia was gedaan. Het waren dezelfde geërfdn die deelnamen aan het bestuur van de buurschap, voor en tijdens de Bataafs-Franse jaren. Uit bijlage 4 blijkt dat telkens voor het merendeel dezelfde mensen werden gekozen tot buurmeesters (ofschoon anderen ter beschikking waren). Deze continuïteit gold tevens voor de verkiezing van gecommiteerden, waartoe de geërfdn vaak Derk Brouwer en Hendrik Mulder kozen. Zij waren toen niet alleen in de buurt maar ook in het dorp en in het bos belangrijke ambtsdragers. Mulder was bovendien rentmeester van Kernhem geweest van 1775 tot 1792.

In 1801 werd, na het overlijden van Carel George het jaar daarvoor, Jacob Unico Willem van Wassenaer tot buurrichter gekozen. Van Wassenaer zond een brief aan de buurmeesters en geërfdn van Ede en Veldhuizen, waarin hij mededeelde zijn rentmeester Jan van Zanten te benoemen tot substituut-buurrichter. Van Zanten diende de rechten van de buurt te erkennen en te bewaken. De buurmeesters en geërfdn moesten zijn gezag aanvaarden, in

alle zaken de buurt betreffende hem raadplegen en hem gehoorzaam zijn "onder verband als na oude rechten".

In 1804 werden enkele wijzigingen aangebracht in de structuur van de buurt. Voortaan zouden ieder jaar de oudste buurmeesters van respectievelijk Ede en Veldhuizen aftreden. Bovendien was bij hun verkiezing

Rentmeester W.H. Wilterdink (1817-1882), die van 1851 tot 1880 te Ede in functie was op het landgoed Kernhem. (Foto uit de collectie van het Historisch Museum Ede)

niet langer unanimiteit maar meerderheid van stemmen benodigd, zoals dat ook ten aanzien van de buurrichter gold. Deze regel was tevens van toepassing op alle resoluties, uitgezonderd de gevallen waarin iemand buurtgrond wenste te kopen. Dan bleef unanimiteit verplicht. De unanimiteit, formele uiting van de strikte gezamenlijkheid van de geërfdén, was afgeschaft ten behoeve van een efficiënter werkende stemprocedu-

re, uitgezonderd de enige cruciale kwestie die de geërfdén kon worden voorgelegd, namelijk verkoop van buurtgrond. In deze en latere jaren werd de traditionele consensus in de buurschappen als één van de voornaamste juridische obstakels beschouwd voor de pogingen van de centrale overheid om de buurschappen op te delen.

De buurmeesters vertrouwden op de inschikkelijkheid van de geërfdén die het dagelijks bestuur zagen als een garantie voor het voortbestaan van de buurt. De resoluties wijzen erop dat de geërfdén hun stem doorgaans pas dan verhieven wanneer moest worden beslist over grond en geld. Deze zaken waren de spil waar de buurschap om draaide. Geen onderwerpen wisten meer betrokkenheid te wekken dan deze.

In 1876 werden na het overlijden van de heer van Kernhem, baron J.D.C. van Heeckeren van Wassenaer, verkiezingen gehouden voor een nieuwe buurrichter. Na bijna tweehonderd jaar ononderbroken buurrichterschap door en namens de heren van Kernhem werd nu niet de nieuwe heer van Kernhem en evenmin Kernhems rentmeester Wilterdink maar de Edese kostschoolhouder Willem Hartelust gekozen.

De Edese kerk en het opperkerkmeesterschap

In de Veluwe ambten werd in het algemeen het beheer over de kerkgoederen uitgeoefend door de ambtsjonkers. In het kerspel Ede daarentegen berustte het toezicht op dit beheer reeds sinds het einde van de zestiende eeuw bij de eigenaar van Kernhem, die opperkerkmeester was. (Beklemtoond moet worden dat in de overige dorpen van het ambt Ede de jonkers wel, zoals elders, dit toezicht uitoefenden.) De functie was verbonden aan een erf en wel één in Veenendaal, dat sinds 1598 in bezit van Kernhem was. Toen de ambtsjonkers aan het einde van de zestiende eeuw begonnen hun macht in de ambten uit te breiden,

vonden zij te Ede de contrôle over de kerk reeds aan een edelman vergeven. Zolang Kernhem dit erf bezat nam zijn eigenaar tevens de post van opperkerkmeester in. Toen het erf in 1786 werd verkocht behield Kernhem echter het recht op de vervulling van deze functie. Gesteund door twee kerkmeesters, van wie er één de kas bijhield, beheerde de opperkerkmeester de kerkgoederen. Deze bestonden uit een groot aantal percelen grond, enkele boerderijen, velerlei uitgangen en de vicarieën (stichtingen waarin nabestaanden geld hadden bijeengebracht ten behoeve van het zieleheil van een overledene).

De vicariegoederen waren, zoals vaak, na de Reformatie in handen van wereldlijke heren gekomen en de heer van Kernhem bezat het collatierecht (het beschikkingsrecht) over de opbrengsten van onder meer de Lieve Vrouwe- en de Kruisvicarie. De kerkeraad moest iedere vijf jaar een verzoek tot de heer van Kernhem richten om deze gelden te mogen benutten. De vicarie-inkomsten werden besteed aan plaatselijke kerkelijke zaken (waaronder de tractementen van de predikant en van de koster-schoolmeester) behalve het deel dat was bestemd voor de opleiding van predikanten. Een andere aanwending was het zenden van inkomsten uit de vicarieën naar Van Wassenaer zelf. Regelmatig werden niet onaanzienlijke bedragen aan Van Wassenaer overgemaakt. Deze benutte het geld voor het verlenen van financiële steun aan studerende familieleden, onder andere van hemzelf.

De opperkerkmeester had de bevoegdheid de rekeningen van de kerkmeesters goed of af te keuren en vrijwel al hun beslissingen van zijn consent te voorzien of deze te onthouden. Dat gold echter niet ten aanzien van benoemingen. De kerkeraad bezat, zoals gezegd, de vrijheid zelf zijn voorgangers te kiezen. Ook wat de overige kerkelijke functionarissen betrof bezat de heer van Kernhem formeel geen benoemingsrecht.

De koster-schoolmeester en de kerkmeesters werden door de kerkeraad benoemd. Toch oefende de heer van Kernhem via de collatie van de vicariegelden invloed uit op de keuze van de koster-schoolmeester. Die werd namelijk betaald uit de vicariegelden en hij moest toestemming van Kernhem vragen om dit geld te benutten. Een deel van het restant ging naar de predikant. Die hoefde niet om zijn inkomsten te vragen, maar zoals gezegd moest de kerkeraad wel iedere vijf jaar verzoeken de vicarie-inkomsten te mogen gebruiken, onder meer om de predikant te betalen.

In 1716 had Jan Hendrik van Wassenaer in een notitie beweerd dat de eigenaar van Kernhem opperkerkmeester was en zich dientengevolge bezig hield met het "opnemen der Kerkerekening, en het reguleeren van andere saaken de Kerk concernerende". De kerk- en schoolmeesters genoten volgens hem de revenuen van enkele vicarieën die ter collatie van Kernhem stonden. De heer van Kernhem kon deze gelden intrekken als hij dat wenste. Bovendien werden de vicarie-opbrengsten voor drie tot zes jaar toegekend, waarna men opnieuw een schriftelijk verzoek moest indienen. Ook de predikant genoot vicariegelden, "het geen nader moet ondersogt worden hoe ver de zelve dependeeren van het Huis Kernhem, en of weer ingetrokken kunnen worden of niet." Ofschoon de Van Wassenaers meestal afwezig waren wilden zij alle besluiten beoordelen. Gedurende de achttiende eeuw waren er kerkmeesters die uit naam van de heer van Kernhem optraden.

Carel George van Wassenaer als opperkerkmeester

Een uitzondering op de regel dat de Van Wassenaers persoonlijk betrekkelijk weinig actief waren in het Edese kerkbestuur was de doortastende Carel George van Wassenaer. Direct in 1767, na zijn overname van Kernhem, was hij aanwezig op de kerkeradsvergadering. De kerkmeesters kregen

een forse berisping in verband met zekere malversaties. Van Wassenaer gaf te kennen dat de kerkeraad niet "(...) zig eenige de minste dispositien of directie omtrent de kerke en des selver goederen aan te matigen" had. Alle rekeningen konden niet anders dan na zijn toestemming worden vastgesteld. De kerkmeesters kregen te verstaan dat zij een exacte boekhouding moesten voeren. Indien men hierin tekort schoot zou een dergelijke handelwijze niet alleen het misnoegen van de graaf oproepen, maar was bovendien de mogelijkheid niet uitgesloten dat in zo'n geval de kerkbestuurders zelf moesten opdraaien voor een sluitende begroting.

Alle betalingen boven de twaalf gulden moesten vooraf aan hem worden voorgelegd. De kerkmeesters werden tenslotte verplicht ten spoedigste allen die financiële verplichtingen aan de kerk hadden aan te manen en zonder aanzien des persoons desnoods gerechtelijk te vervolgen. Carel George consolideerde zijn greep op het kerkbestuur door vanaf 1770 de jurist Hoff, overigens ook zijn plaatsvervanger in buurt en bos, als gevolmachtigde de kerkeraadvergaderingen te laten voorzitten. Bovendien was Kernhems rentmeester Mulder vanaf 1784 tevens kerkmeester en speciaal belast met de kerkerekeningen. Sinds die tijd werden de rekeningen opgesteld door beide functionarissen. Mulder had trouwens reeds eerder, als rentmeester, vergaderingen voorgezeten. Tot in ieder geval 1800 bleef hij kerkmeester, ofschoon hij menigmaal verzocht van zijn werkzaamheden te worden ontslagen.

Carel George's inspanningen hadden echter niet onmiddellijk het gewenste effect. De trage onwil van de kerkmeesters moest voortdurend worden bestreden. In 1773 schreef hij aan Hoff dat "(...) de administrerende kerkmeesters van tijd tot tijd wel een frisse spoorslag mogen hebben, om de inkomsten der kerkegoederen te innen, en

de pachters beeter tot opbreng hunner pagtpenningen te houden (...)". Er is een duidelijk verschil constateerbaar tussen de periode van de late zeventiende eeuw tot de tweede helft van de achttiende eeuw, toen de namen van de heren van Kernhem en hun representanten nauwelijks voorkwamen op de kerkerekeningen en de jaren na de komst van Carel George, toen Hoff en Mulder respectievelijk het algemene beheer en de financiële administratie verzorgden. Door hun toedoen bezat Carel George een effectieve controle op de kerkeraad en op de administratie van de kerkgoederen.

Bij de Bataafse omwenteling rond 1800 verloor de heer van Kernhem het opperkerkmeesterschap aan een kerkelijke commissie. Deze beheerde voortaan de kerkgoederen. De overgrote meerderheid van de Edese lidmaten wenste evenwel Kernhems eigenaar terug te zien in zijn oude waardigheid. In de eerste jaren van de negentiende eeuw ontstond bovendien een competentiestrijd tussen de heer van Kernhem enerzijds en de kerkeraad alsmede een deel van de lidmaten anderzijds. Centraal in het conflict stond het benoemingsrecht van kerkelijke functionarissen. De opperkerkmeester, baron van Heeckeren van Kell, poogde dit recht te verkrijgen, een aantal dorpsbestuurders verzette zich hiertegen. Pas na 1816, na de invoering van de nieuwe kerkorde, werd het opperkerkmeesterschap daadwerkelijk hersteld. Tot in de late negentiende eeuw bleef de heer van Kernhem, zij het formeel, opperkerkmeester.

De algemene modernisering van Ede die aan het einde van de negentiende eeuw inzette maakte een einde aan vele aspecten van het traditionele dorpsleven, waaronder de eeuwenoude positie van Kernhems heren. De gemeente nam de meeste bestuurstaken over en de aloude instellingen verloren hun functie.

Erik Kamerbeek

Meer over Schoonzicht

Op het artikel over Schoonzicht in een vorig nummer van De Zandloper (1995-1) heeft de heer D.J. Boeve te Ede een interessante aanvulling. Het pand Notaris Fischerstraat 46 (voorheen Grootestraat 13) werd door C. Tollenaar aangekocht van J. Koops te Ede voor de som van f11.335,— (exclusief kosten) en in eigendom verkregen op 10 mei 1933. De over-

dracht van de zaak aan Gerard Hardeman/Albert van den Ham dateert van 12 oktober 1953, terwijl de overdracht van de woning plaats vond op 25 januari 1954. Boeves schoonvader Cornelis Tollenaar (de bakker) was geen zeven jaar eigenaar van het bewuste pand, zoals in De Zandloper was aangegeven, doch langer dan twintig jaar.

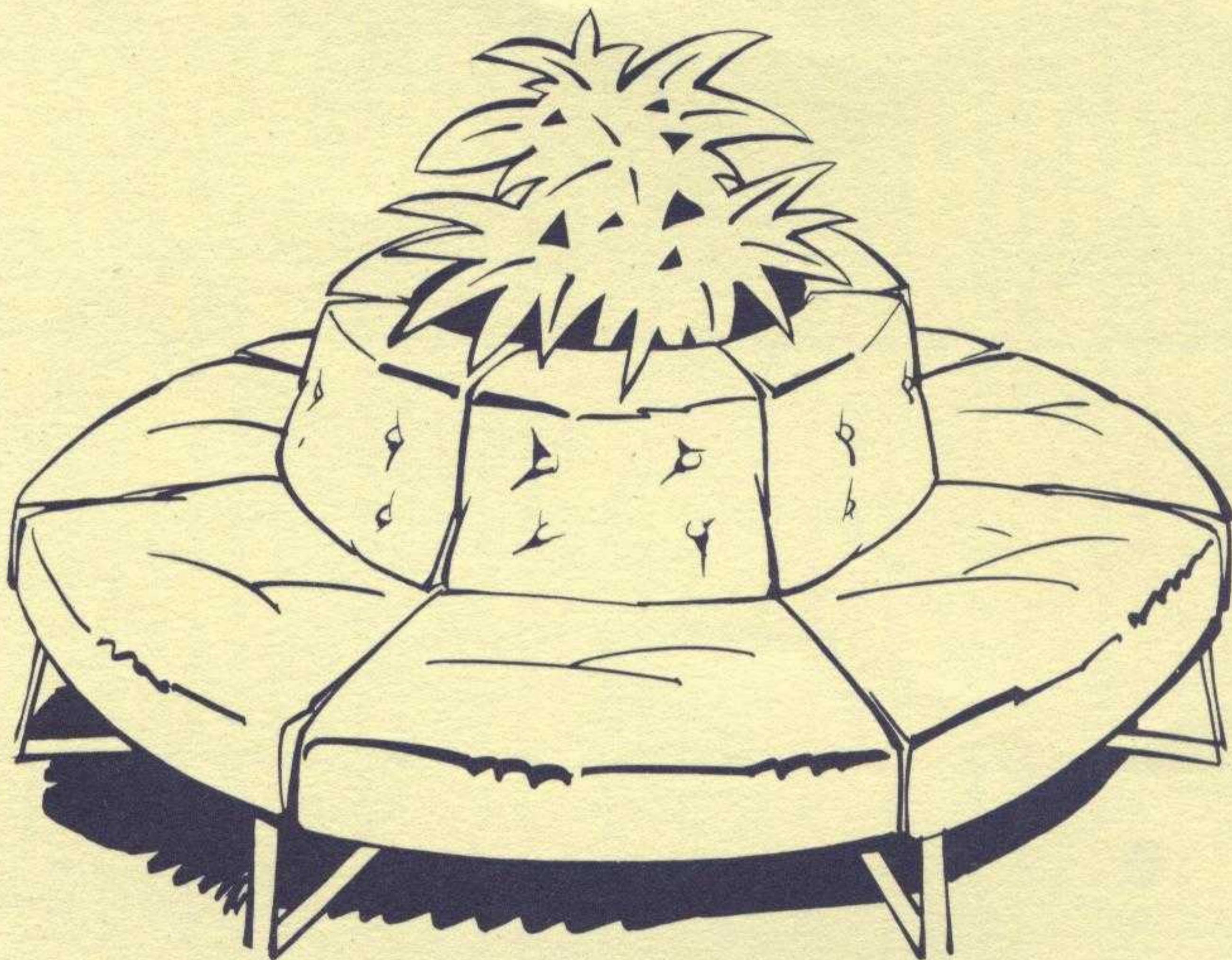
Oogst op de Trapakkers

(Foto's: T. Andeweg; collectie Historisch Museum Ede)

U zoekt een bank die all-round is.

Wij zorgen dat u goed zit
met al uw geldzaken.

Voor elke spaarvorm, verzekering, lening of hypotheek bent u bij de SNS bank aan het goede adres. Maar we bieden u nog veel meer. Bij ons treft u deskundige mensen die u snel helpen. Bovendien kunt u als Privérekeninghouder van de SNS bank gebruik maken van de geldautomaat, waarmee u dag en nacht contant geld kunt opnemen. Geïnteresseerd?

Op onze kantoren vertellen wij u er graag meer over.

SNS bank

De Boek- en Kunsthandel
“*Het Wapen van Ede*”

Fa. Th. Menger

houdt zich aanbevolen voor de levering
van **ALLE**

Binnen- en Buitenlandse Boekwerken

Inlichtingen worden steeds gaarne verstrekt

HET WAPEN VAN EDE
boekhandel pel
HOFLEVERANCIER

GROTESTRAAT 91 - EDE

T
O
E
N
E
N
U

SINDS 1849

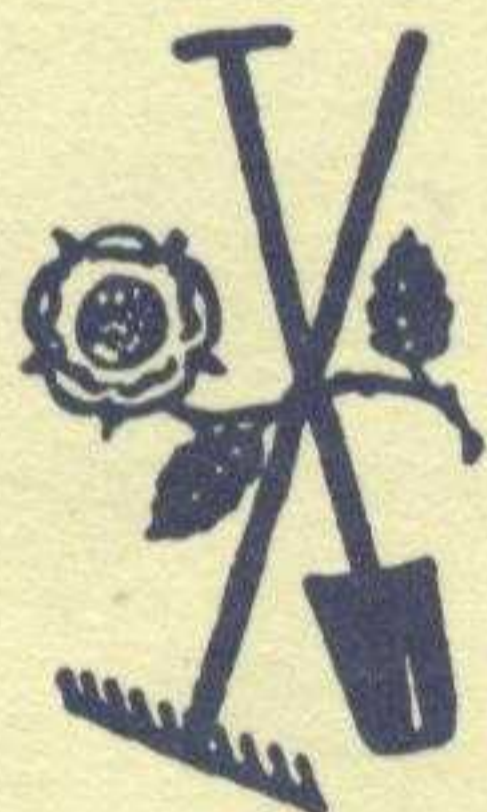
Familiedrukwerk, handelsdrukwerk,
periodieken, brochures en folders

met vakmanschap vervaardigd bij:

DRUKKERIJ FROUWS EDE BV

Stationsweg 38, 6711 PS Ede, tel. 08380 14955, fax 50574

sinds 1939

Kalverkampweg 3
6718 WJ Ede
Tel: 13835

A. J. Houtman

Tuinplanten
Tegels
Grond

Bielzen
Graszoden
Hout - enz.

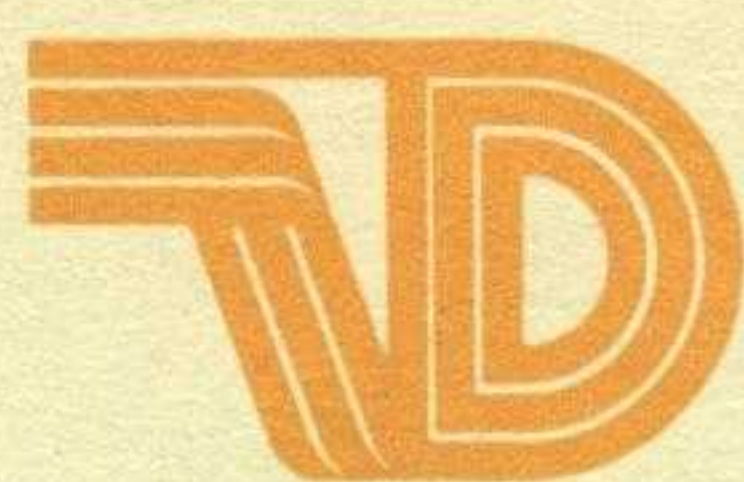

OOK TUINAANLEG EN RENOVATIE

**Geen project
of kantoor
is ons te groot!
En geen winkel
te klein!**

Ook dit project,
Historisch Museum Ede
is verzorgd door:

VAN DIJK B.V.

INTERIEUR
VERZORGING

ZANDLAAN 16 - 6717 LP EDE
TELEFOON 08380 - 32359